

ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ ԼԻԼԹ
(ԵՊՀ)

«ԽՆԴՐԱՌՈՒԹՅՈՒՆ» ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅԱՆ
ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՆ ԱՐԱԲԱԿԱՆ
ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԱՎԱՆԴՈՒՅԹՈՒՄ

Ինչպես հայտնի է, նախադասությունը գործարկվում է բառերի օգնությամբ, ամբողջություն է կազմում և չի մասնատվում նրա մասերի առանձին արժեքայնությամբ: Մյուս հատկությունների նկատմամբ այս հատկությունն առաջնային է: Սի միավորը բավական է ստորոգականություն արտահայտելու համար, ինչպես նաև պարտադիր չէ «սուբյեկտի» (ենթակա) առկայությունը ստորոգյալի առկայության դեպքում: Շարահյուսությունը համարվում է նախադասության միայն քերականական կողմը, որը ապահովում է նրա անդամների ճիշտ զուգակցումը: Տարբեր իմտոնացիոն ուրվագծերը ունիվերսալ չեն և գտնվում են սուբյեկտիվ գնահատականների ոլորտում: Հետևաբար նախադասության միակ հատկությունը համարվում է նրա ստորոգականության հատկությունը¹:

Սիջնադարյան արաբ բանասերները, ուսումնասիրելով պարզ նախադասությունը կառուցվածքային և գործառական առումներով, լեզվաբանական վերլուծության յուրաքանչյուր ոլորտում հստակեցրել են իրենց ուսումնասիրության օբյեկտը: Դա կառուցվածքային ոլորտում յառու-ն է (նախադասություն), իսկ գործառական ոլորտում՝ al-kalam-ը²: Համաձայն արաբական լեզվաբանական ավանդույթի՝ նախադասությունները բաժանվում են 4 խմբի՝ ա) Բայական նախադասություններ, որոնցում առաջին բաղադրիչն արտահայտված է բայով, օրինակ՝ *Ẓahaba Zeydun* (Գնաց Չեյդը): բ) Անվանական նախադասություններ, որոնցում առաջին բաղադրիչը արտահայտված է անունով, օրինակ՝ *A'mru Ẓāhibun* (Ամրը գնացողն է): գ) Պայմանական նախադասություններ, որոնցում առաջին բաղադրիչը պայմանի մասնիկն է, օրինակ՝ *Zeydun in taqrahahu yakramuka* (Եթե մեծարես Չեյդին, նա էլ քեզ կմեծարի): դ) Պարագայական նախադասություններ, որոնցում առաջին բաղադրիչն արտահայտված է պարագայով կամ առաջադաս ստորոգյալի հետ հանդես եկող հետադաս պարագայով, օրինակ՝ *Khalidun amamaka*³ (Խալիդը քո առաջ է):

Անվանական նախադասություններում բայական ստորոգական ձևերի բացակայությունը նման շարահյուսական կառույցներում բերում է այնպիսի լեզվական երևույթների, որոնք հանգեցնում են նման կառույցներում ստորոգման առաջացմանը: Այս խնդրի լուսաբանումը կապված է արաբերեն գրական լեզվում որոշյալության և անորոշության շարահյուսական ռեկանտության վարկածի ճշման հետ: Այս հիմնախնդրի լուծումը ենթադրում է բաղադրիչների վերլուծության, անվանական բառաձևերին համապատասխանող որոշյալ-անորոշության իմաստի տարրերի անդամատում⁴:

Միաժամանակ ստորոգական միավորների կառուցվածքային համակարգի քերականական վերլուծությունը միջնադարյան արաբ բանասերների մոտ չի սահմանափակվում միայն նրանց ձևակազմական տարբերի կոնկրետ քերականական ներկայացմամբ, այլ ընդլայնվում է՝ վերացարկվելով «թեմայի» (Al-musnad ilayhi) և «ռեմայի» (Al-musnad), նաև նրանց վերացական օրինակների կառուցվածքային սխեմաների տեսքով:

Ստորոգական կառույցի բնորոշ առանձնահատկությունները նրանց հնարավորություն է տվել այս միավորների կառուցվածքում առանձնացնել 2 հատկություն՝ ստորոգում՝ (Al-isnad) կառուցվածքային ոլորտում և անհրաժեշտ տեղեկատվություն՝ (Al-ifada) հաղորդակցական ոլորտում⁵:

Բայական նախադասության կառույցի բնորոշ գծերից մեկը նրա բաղադրիչների դիրքային որոշարկումն է: Նշված վիճակը բխում է կառավարման տեսությունից (Al-'amal), որի համաձայն՝ բայը կառավարող գործառնությունն է, այսինքն՝ al-'amil-է, իսկ ենթական կառավարվողն է՝ al-ma'mul⁶:

Ալ-Ջուրջանին (XI դար) իր «Al-awamil al-mi'a» աշխատության մեջ դասակարգում է նախադասության շարահյուսական սխեմաները ձևավորող բոլոր գործոնները՝ նախ քիչ գործածական ma'nawiya-ն, իսկ ապա՝ հաճախ գործածվող lafziya-ն, ինչն էլ իր հերթին բաժանվում է qiyasiya-ի և samai'ya-ի⁷:

Համապատասխանաբար 'amil-ի⁸ ազդեցությունը բառի վրա հանգեցնում է բառավորության՝ al-'i'rab-ի: 'Amil-ի և al-'i'rab-ի փոխկապակցվածությունն արաբ ժամանակակից քերականագետ ալ-Ղալաիին ներկայացնում է այսպես՝ որոշ բառեր վախում են վերջավորությունները՝ կապված նախադասության մեջ իրենց ունեցած դիրքից և այն միավորից, որը նախորդում է բառերին: Նրանցից որոշները երբեք չեն վախում իրենց վերջավորությունը, ինչ 'amil էլ նախորդի: Առաջինները կոչվում են m'ua'rab, իսկ երկրորդները՝ mabni, իսկ 'amil-ի ազդեցությամբ բառերի վերջավորության վավտիությունը կոչվում է al-'i'rab և համապատասխանաբար՝ վավտիության բացակայությունը՝ al-bina'⁹: Al-'i'rab-ը 'amil-ի գործունեության ազդեցությունն է բառի վերջավորության

վրա, լինի այն marfu', majrur, mansub, majzum բառափոխական վիճակների՝ համաձայն 'amil-ի պահանջի: Mu'arab են ներկա ժամանակի բայերը, որոնց չեն հավելվել ուստ al-taukidi-ն (ուժեղացման նունը) և բոլոր անունները՝ որոշ բացառություններով:

Բառի վերջավորության փոփոխման պաճառ կարող են լինել կառավարող բառերը՝ 'awamil, որը անունները և բայերը դնում է որոշակի քերականական ձևի մեջ: Որպես կառավարող գործոն կարող են հանդես գալ անունները, բայերը, բայանունները (դեբբայերն ու մասդարները), նախդիրները և այլն:

Արաբական քերականական ավանդություն (ԱԶԱ) կարևոր տեղ է հատկացվել նախադասության ենթադրյալ անդամին՝ taqdir: Համաձայն ԱԶԱ-ի՝ գոյություն ունի առաջնային որոշակի կառուցվածք, որով ենթական հանդես է գալիս ուղիղ ձևով, լրացումը՝ խնդրառված, իսկ ստորոգյալը (բանավոր խոսքում)՝ բայով, սակայն իրական լեզվական իրավիճակը առավել քան բարդ է՝ առաջ են գալիս նախադասություն հիշեցնող տարբեր փոփոխական կառույցներ: Այդ նպատակին է ծառայում՝ ա) նախադասության անդամի գրաված դիրքը, բ) հնարավոր ենթադրյալ կառավարող բառը (Al-mahkum), գ) կառավարող բառի բացթողումը: Այսպես, օրինակ՝ 1. marartu bi Zaydin¹⁰ (Անցա Չեյդին կողքով) ասույթը բայական է, որում ստորոգյալը բայ է և վերջավորությամբ արտահայտվելով կցյալ ենթական խնդրառական նշանակությամբ, իսկ "Zeydin" ուղիղ խնդիրն է հարակցական նշանակությամբ դրված, bi նախդիրով պայմանավորված, քանի որ ուղիղ խնդիրը միշտ դրվում է հայցական հոլովով, ապա տեսականորեն այստեղ ուղիղ խնդիրը համարվում է հայցական հոլովով դրված: 2. Բայը ենթադրվում է a'Abdu al-lahi darabtabu (Մի՞թե դու Աբդուլլահին ես ծեծել) նախադասության մեջ, որն ընկած է a' հարցական մասնիկի ու հատուկ անվան միջև: 3. Zaydun fi d-dari (Չեյդը տանն է) նախադասությունում բայը բաց է թողնված, որը ենթադրյալ՝ istaqarra է (բառացի՝ հաստատվեց):

Խնդրառությունը իրագործվում է ինչպես մեկ այնպես էլ մի քանի նախադասությունների անդամների միջև, որոնք գտնվում են մեկ բարդ նախադասության կազմում: ԱԶԱ-ի համաձայն՝ խնդրառումն հատկությամբ առանձնանում է բայ-ստորոգյալը: Խնդրառությունը կարող է իրագործվել ինչպես առաջընթաց, այնպես էլ հետընթաց ուղղությամբ: Հետընթաց ուղղությամբ ներգործում են միայն անուններն ու բայերը, նախդիրները ներգործում են միայն առաջընթաց ուղղությամբ: Անվանական նախադասության ենթական (Al-mubtada) նախորդում է ստորոգյալին (Al-khabar), հետևաբար այն կառավարում է ստորոգյալը նույնիսկ այն դեպքում, երբ ստորոգյալը առաջադաս է, քանի որ ստորոգյալը mahkumun 'alyhi է¹¹: "Muntaliqun Zeydun" նախադասության մեջ անվա-

նական մախադասության ստորոգյալը մախորդում է ենթակային, սակայն ենթական պահպանում է իր mahkum 'alyhi դիրքը:

Տարակարծությունները Բասրայի և Բուֆայի քերականական դպրոցի ներկյացուցիչների միջև այս ասպարեզում առաջ են եկել երկու ուղղություններով. 1. քուֆայականները որոշ շարահյուսական կառույցներում ընդունում էին այնպիսի սկզբունքներ, որոնք բասրայականները գրական լեզվի համար համարում էին անթույլատրելի, 2. քերականական երկու դպրոցների ներկյացուցիչներն էլ, ընդունելով գրական լեզվի համար այս կամ այն կառույցի պիտանելությունը, դրան տալիս էին բոլորովին այլ տեսական գնահատական:

LILIT HARUTYUNYAN
(YSU)

THE FRAME OF "GOVERNMENT" MEANING IN ARAB GRAMMER TRADITION

The effect of an abstract 'āmil such as ai-ibtidā is produced only when a syntactical connection exists between the subject affected by it and its predicate in the nominal sentence. Similarly, it can be inferred that the imperfect verb takes the nominative produced by its abstract 'āmil only when a syntactic connection exists between the verb and another part of the sentence. Some 'āwāmil are particular to nouns and others are particular to imperfect verbs. No 'āmil can affect both a noun and a verb.

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Бенвенист Э., Общая лингвистика, Уровни лингвистического анализа, М., 1974, с. 138.
2. Юсупов И. М., Основные структурные модели простого предложения в современном арабском литературном языке, со. дис., с. 4.
3. Sharh anmuzaj fi an-nahu, lil'alamiti az-Zamakhshari, al-Ardabin Jamal ad-Din, al-Qahira, 1990, p. 30.
4. Габучян Г. М., Теория артикла и проблемы арабского синтаксиса, с. 118.
5. Юсупов И. М., Основные структурные модели простого предложения в современном арабском литературном языке, со. дис., с. 4.
6. Петросян С. С., Глагольное предложение в концепции аз-Занахшари, автор. на со. уч. степ. канд. фил. наук, М., 1988, с. 18.
7. Al-Jurjani, Al-'awamil al-mi'a fi an-nahu, p. 3.
8. Այս տերմինը Խ. Կ. Բառամովի "Арабско-русский словарь"-ում քերականական իմաստով տրվում է որպես 'կառավարող մասնիկ, կառավարող բառ:
9. Al-Galaini, Jami' ad-durus al-'arabiyya, Beirut, 2002, p. 16.

10. Ахбледианина В.Г., Арабское языкознание средних веков, в кн.: Истор. лингв.уч. Средн. Вост., Л., 1978, с. 72.
11. Sharh annuzaj fi an-nahu, lil'alamiti az-Zamakhshari, al-Ardabin Jamal ad-Din, al-Qahira, 1990, p. 32.